

A HALLGATÓK PERCEPCIÓJA A KÖNYVTÁROS HIVATÁSRÓL

SENKEI-KIS ZOLTÁN

ELTE BTK KITI, egyetemi adjunktus

ABSZTRAKT

A könyvtáros szakma jövője szempontjából nagyon fontos, hogyan vélekednek a jövő könyvtárosai, azaz az informatikus könyvtáros hallgatók a választott pályájukról. A későbbi sikeres szakmai pályafutás szempontjából fontos, hogy egyetemi éveik alatt hogyan viszonyulnak a hivatáshoz, hogyan alakul szakmai szocializációjuk. Ezért tartottam fontosnak, hogy a hallgatók percepcióját elemezzem. Kutatásomban arra kerestem választ, hogy milyen ma Magyarországon a könyvtáros hivatás megítélése, hol a szakma helye a 21. században. Vizsgálatomban informatikus könyvtáros alap- és mesterképzésű hallgatók vettek részt. Négy fókuszcsoporthoz interjút készítettem. A fókuszcsoporthoz interjú módszere alkalmas arra, hogy egy szakmai közösség tagjainak reprezentációit összefüggéseiben tárjuk fel. Az interjúk anyagát tartomelemzéssel dolgoztam fel. Főbb tartalmi körök az alábbiak: pályaválasztási motiváció, a szakma külső és belső megítélése, társadalmi hasznosság, képzés hozzáadott értéke, képzés eredményessége, a diploma értéke, szakmai identitás, jövőkép.

Érdekes, hasznos és tanulságos egy-egy szakma vizsgálata a képzés tekintetében, hiszen a legfontosabb észrevételeket azok az emberek tudják adni, akik hallgatókként részesülnek ennek. Egy ilyen kutatás segít összhangot teremteni hallgatók és oktatók, követelmények és elvárások között, visszajelzést kapunk a szakmáról, a képzésről. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán működő Könyvtár- és Információtudományi Intézet, mint a hazai könyvtárosképzés fellegvára, nagy hangsúlyt helyez a képzés folyamatos fejlesztésére, ezért rendszeresen szondázza hallgatóit annak érdekében, hogy a diploma kézhezvételekor elégedetten, a hivatás szeretetével, jó szakemberként kezdjék meg könyvtáros pályafutásukat.

Bevezetés

Az emberek vélekedéseivel, a hétköznapi diskurzusok során kialakított világgéppel a szociális reprezentáció elmélete foglalkozik. A szociális reprezentációk a kommunikáció, vagyis a személyközi interakciók során jönnek létre.¹ Moscovici szerint² az interperszonális folyamatokban kialakuló társadalmi viszonyoktól haladva jutunk el az egyénig, tehát az egyén vizsgálatában fontos szerepet játszanak a kulturális, társadalmi, társas tényezők is. A reprezentációk meghatározzák, alakítják az egyén, illetve a közösség, cselekvését és véleményformálását azzal, hogy összekötik a már meglévő tudást az ismer-

retlen jelenségek között. A szociális reprezentációk a társadalmi és egyéni megismerés közötti kölcsönhatás termékeiként jellemezhetők.³

Abrić⁴ írta le a szociális reprezentációk általános struktúráját. A reprezentációkat központi és perifériás részekre osztotta. A reprezentáció központi magját a reprezentáció fő jelentését adó néhány elem alkotja, a mag határozza meg alapvetően a reprezentáció jelentését. Mivel ezekben a központi magot alkotó elemekben nagy a konszenzus, a központi mag stabil, a reprezentációnak ez a része áll ellen legjobban a változásoknak. A periféria elemei a mag köré szerveződnek, árnyalják a mag jelentését, a valósághoz igazítják a reprezentációt. A periférikus elemek konkrétabbak, a környezettel szorosabb kapcsolatban lévők, kevésbé állnak ellen a változásnak.⁵

A szociális reprezentációk vizsgálata lehetővé teszi, hogy feltárjuk az adott csoport gondolkodásmódját, amely az egymással folytatott kommunikáció eredményeképp jön létre. A szociális reprezentációk vizsgálata azt is lehetővé teszi, hogy feltárjuk azt a sajátos jelentésadási módot, ahogy a csoport értelemmel ruházza fel a valóságot.⁶

A formális logika szabályai kevésbé érhetők tetten a reprezentációk struktúráiban, mivel a hétköznapi emberek hétköznapi konszenzusos tudását tükrözik.⁷ A reprezentációk fogalmakkal, fogalomcsoportokkal írhatók le, amelyek hálózatosan kapcsolódnak egymáshoz.

A kutatás célja, módszerei

A kutatás célja az informatikus könyvtáros hallgatók vélekedéseinek feltárása választott pályájukról. Arról szerettem volna képet alkotni, hogyan viszonyulnak a könyvtáros hivatáshoz az egyetemi évek alatt, hogyan alakul szakmai szocializációjuk a vélekedéseik tükrében, milyen ma Magyarországon a könyvtáros hivatás megítélése, valamint hol a szakma helye a 21. században.

A hallgatói vélekedések feltárásához fókuszcsoportos interjúkat készítettem. A módszer kiválóan alkalmas egy adott közösség által létrehozott reprezentációk feltárására, a diskurzusok során feltáruló képek mélyebb rétegeinek az elemzésére. Négy interjút vettem fel, két BA csoporttal (10 és 11 fő), illetve két MA csoporttal (8 és 9 fő). Az adatfelvétel a 2015 tavaszi és őszi félévében történt. Az adatokat a szociális reprezentáció elméleti keretében dolgoztam fel, valamint a fő tartalmi köröket tartalomelemzéssel vizsgáltam meg. A főbb tartalmi körök a következők voltak: pályaválasztási motiváció, a szakma külső és belső megítélése, a képzés hozzáadott értéke, a diploma értéke, szakmai identitás, jövőkép.

Pályaválasztási motiváció

Az első tartalmi kör a pályaválasztási motiváció kérdésére irányuló tartalmakat foglalja magában. A pályaválasztás miértje fontos szerepet tölt be a fiatalok későbbi, szakmáról alkotott képében. Vegyes a kép, hiszen többen tudatosan választották ezt a pályát, de vannak, akik „véletlenül” kerültek a könyvtár szakra. A válaszadók többsége a pályaválasztást valamilyen pozitív könyvtári élményre vezeti vissza, ebben kiemelkedő a könyvtáros mint példakép, valamint a könyvtárak jó hangulatának szerepe (1. ábra).

„Gimnáziumban sokat jártam könyvtárba, és a könyvtáros véleményét kikértem negyedikben, hogy hová menjek. Ő azt mondta, hogy jó könyvtáros lennék.” (BA hallgató)

„Az iskolai könyvtáros munkáját látva döntöttem a szak mellett.” (MA hallgató)

„Szeretem a könyvtárak hangulatát.” (MA hallgató)

Vannak olyan hallgatók, akik a szakról összegyűjtött információk alapján döntöttek a képzés mellett. Az informatika, információtudomány és adatbázisok bizonyultak különösen vonzóknak.

„Az informatika szó megfogott.” (BA hallgató)

„A választható szakirányok miatt jöttem ide.” (MA hallgató)

„Információkeresés, adatbázisok vonzottak ide.” (BA hallgató)

Többen más szak, főként magyar szak után jelentkeztek.

„Magyar szak után szerettem volna gyakorlatiasabb dologgal foglalkozni.” (MA hallgató)

„Magyar szak után választottam a könyvtár szakot, mert közélállónak gondoltam.” (BA hallgató)

„Informatikus voltam, ez jól kiegészíti azt.” (MA hallgató)

Természetesen a könyvtár szakos hallgatók között is vannak olyanok, akiknek még nincs kiforrott jövőképük, vagy a diplomaszerzés lehetséges eszközének tartják a könyvtár szakot.

„Ide vettek fel.” (BA hallgató)

„Nem volt elképzelésem, ez volt a legszimpatikusabb szak.” (BA hallgató)

1. ábra: Pályaválasztási motiváció

A szakma külső és belső megítélése

A hallgatók szakmai szocializációját alapvetően meghatározza a szakma társadalmi megítélése, a hallgatók szakmáról alkotott képe, ezért a vizsgálatban kitértem a szakmai

külső – nem szakmabeliek általi – megítélésére, de foglalkoztam a hallgatóknak a könyvtárosi hivatásról alkotott reprezentációjával is.

A könyvtáros szakma külső megítélése a hallgatói vélekedések alapján inkább negatívnak mondható. A hallgatók szerint a közvélemény még mindig sztereotípiákban látja a könyvtárost és a könyvtárosi munkát. A sztereotípia egyrészt az olvasásra, mint a könyvtáros fő tevékenységére épül, másrészt a tipikus könyvtáros személyiséget foglalja magában, többen is kiemelik, hogy a könyvtárosok segítőkészek, olvasottak, zárkózottak (2. ábra).

„A könyvtárosnak nem kell mást tudni, csak az abc-t.” (BA hallgató)

„A könyvtáros nem csinál semmit, egész nap ül és olvas.” (MA hallgató)

Az is többször elhangzott az interjúkban, hogy az átlagemberek nem csak azt nem tudják, hogy miből áll a könyvtáros munkája, de a képzésről sincs sok információjuk.

„Nem értékeli a társadalom túl nagyra, mert nem is tudják, hogy mit csinál egy könyvtáros.” (BA hallgató)

„Nem is tudják, hogy ezt egyetemen oktatják.” (MA hallgató)

„Láthatatlan a munkája, háttérmunka.” (MA hallgató)

Nagyon markánsan jelent meg a reprezentációkban a szakma alacsony anyagi megbecsültsége, amely sokat ront a külső megítélésen, csökkenti a szakma presztízsét.

„Nem becsülik meg, hiába dolgozik többet, alacsony a bér.” (BA hallgató)

2. ábra: A szakma külső megítélése

A hallgatók személyes véleménye a szakmáról, annak hasznáról nagyban eltér a külső megítéléstől, jóval pozitívabbnak mondható, de természetesen itt is megjelennek a negatívumok. A hallgatók vélekedése ebben az esetben sokkal differenciáltabb a szakmáról, mint a külső megítélés esetében, ami valószínűleg annak köszönhető, hogy a szakmai szocializáció, a tanulmányok és szakmai gyakorlatok során szerzett tapasztalatok

talatok hatására nagyobb bepillantást nyernek a hivatásba. Többen emelik ki a könyvtárosi munka hasznosságát, mely leginkább a szellemi termékek létrehozásában mutatkozik meg (3. ábra).

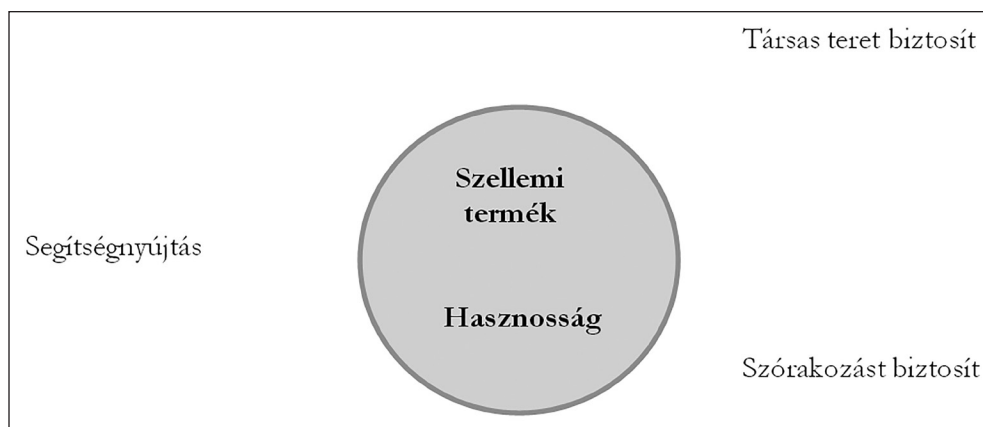
„Az információs társadalomban nagy értéke van az információnak, ezért az adatbázisokban jártas könyvtárosok társadalmi haszna nagy.” (BA hallgató)

„Sok mindent elérhetővé tesznek, tehát nagyon hasznos a munkájuk.” (MA hallgató)

A hallgatók reprezentációiban már megjelennek a könyvtáros szakma újabb feladatai és szerepei, pl. sokan kiemelik a könyvtárak és könyvtárosok szociális funkcióit.

„Van haszna, szórakoztatást biztosít, társas térként is funkcionál.” (BA hallgató)

„Hasznos az emberi kapcsolatokban, beszélgetni lehet, főleg kis könyvtárakban, emberi szót hallhatunk. Lehet internetezni, állást keresni. Nevelési feladatokat is ellát.” (MA hallgató)

3. ábra: A szakma belső megítélése

A képzés hozzáadott értéke

A képzés hozzáadott értéke tartalmi kör az ELTE Könyvtár- és Információtudományi Intézet alap- és mesterszakos képzései által nyújtott értékekre fókuszált. Örömteli, hogy a hallgatók több olyan kompetenciát is meg tudtak nevezni a pozitívumok között, melyek megfelelnek az Európai Unió által megfogalmazott kulcskompetenciáknak. A kompetenciák közül legtöbbször az információkeresési képességek fejlődését emelték ki, de sokan említették a kommunikációs készségek, társas készségek fejlődését is. Szintén a szakmai szerep gazdagságát tükrözi a szükséges kompetenciák sokfélesége: a digitálisól a kulturálisig (4. ábra).

„(A képzés) fejleszti az információkeresési készséget.” (BA hallgató)

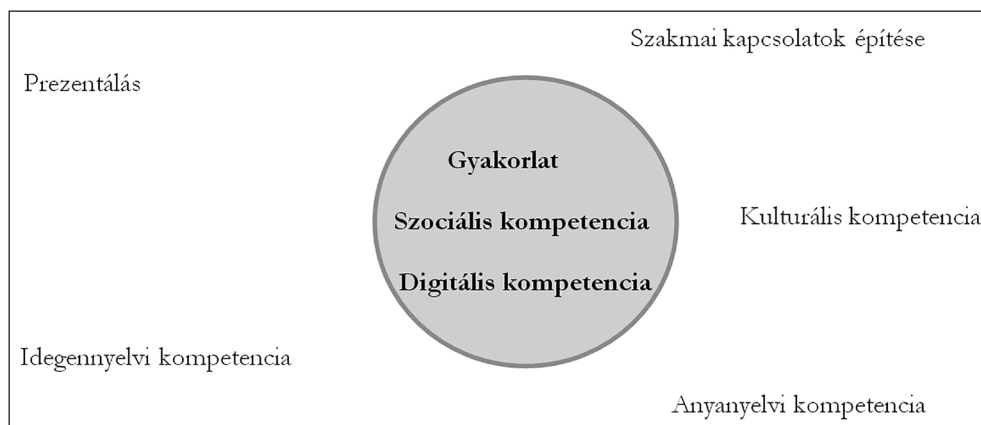
„Fejleszti az előadási készséget a sok előadás, amit tartani kell.” (MA hallgató)

„Kulturális kompetenciát fejleszt, mivel sokféle dolgot kell tanulni, tágítja a világgépet.” (BA hallgató)

„Anyanyelvi kompetencia, szociális kompetencia: olvasókkal, kollégákkal a kapcsolat.” (BA hallgató)
 „Digitális kompetencia, pl.: adatbázisok használata.” (BA hallgató)
 „Idegen nyelvi kompetencia, pl.: angol szaknyelv, idegen nyelvű adatbázisok használata.” (MA hallgató)
 „Lényegkiemelés képessége fejlődik.” (MA hallgató)
 „Kapcsolatteremtésben fejlődtem.” (MA hallgató)

Sok képzésnek sarkalatos pontja a szakmai gyakorlat, több szak esetében a hallgatók keveslik a gyakorlatok számát. A hallgatói vélekedések alapján az mondható, hogy többségében elégedettek a hallgatók a szakmai gyakorlatokkal, a képzés erényei között említik.

„Jó, hogy sok szakmai gyakorlat van, és ezeken megmutatják a szakma lényegét.” (MA hallgató)

4. ábra: A képzés hozzáadott értéke

A hallgatók jövőképe

Az utolsó tartalmi kör a jövőképet írta le. A szakmai szocializáció szempontjából kiemelten fontos, hogy a leendő könyvtárosok milyen elvárásokkal, attitűdökkel kezdik el a munkát, hiszen ezek nagyban meghatározzák a későbbi szakmai fejlődésüket. Másrészt a tanszék szempontjából is fontos, hogy a hallgatóik mennyire pozitív jövőképpel rendelkeznek, mennyire motiváltak, a szakmában kívánnak-e elhelyezkedni, vagy esetleg pályaszocializációs problémákkal küzdenek.

A hallgatók arra a kérdésre, hogyan látják magukat, milyen munkát fognak végezni a jövőben (tíz év múlva), döntő többségben a könyvtáros hivatás gyakorlását említették: gyermekkönyvtárban, szakkönyvtárakban szeretnének elhelyezkedni (5. ábra).

„Szakkönyvtáros leszek egy országos szakkönyvtárban.” (BA hallgató)
 „Feldolgozó könyvtáros leszek egy városi könyvtárban.” (MA hallgató)
 „Meghúzódni egy sarokban, békében egy könyvtárban.” (BA hallgató)

„Könyvtárban dolgoznék, vagy komplex kulturális intézményben, ahol rendezvények is vannak.” (MA hallgató)

„Gyerekkönyvtárban fogok dolgozni.” (BA hallgató)

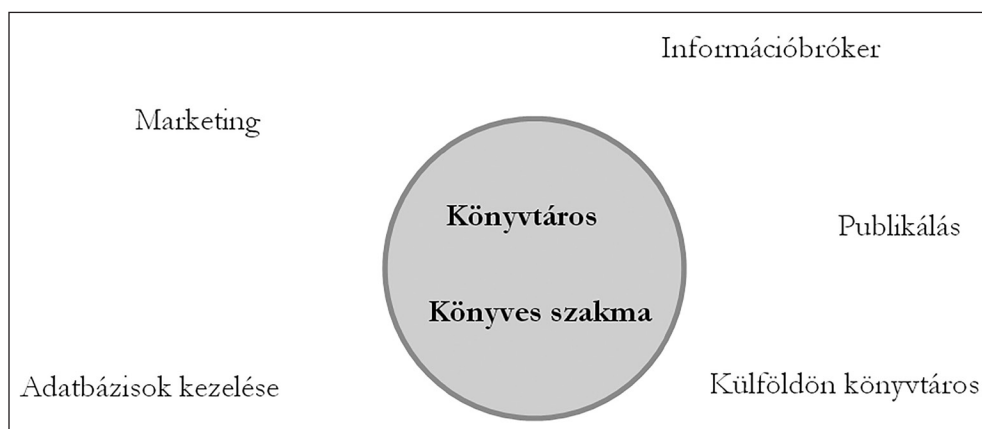
A hallgatói tervek között néhány esetben megjelenik a könyves szakma, valamint a képzéshez köthető információtudomány néhány területe.

„Főszerkesztő leszek egy könyvkiadónál.” (MA hallgató)

„Könyvből kapcsolódó munkahelyen szeretnék dolgozni.” (BA hallgató)

„Információbróker szeretnék lenni.” (MA hallgató)

„Marketinges munkát képzelek el magamnak.” (MA hallgató).

5. ábra: A hallgatók jövőképe

Összegzés

A hallgatói vélekedések vizsgálatával feltárhatjuk a szakmáról alkotott kép struktúráját, tisztázhatjuk a hallgatók attitűdjeit, elvárásait a pályával kapcsolatban. A hallgatói vélekedések elemzésével elősegíthetjük a hallgatók szakmai szocializációját, felhívhatjuk a figyelmet a pályaszocializációs problémákra.

A kutatási eredmények azt mutatják, hogy a hallgatók percepcióiban határozottan szétválik a külső és belső szakmai kép, vagyis a hallgatók máshogy vélekednek a könyvtárosi hivatásról, mint ahogy szerintük a nem szakmabeliek vélekednek. Természetes, hogy egy adott szakma művelői differenciáltabban, kevésbé sztereotipikusan, több pozitív tartalommal jellemzik a hivatásukat, mint a kívülállók. Azonban ha az adott szakma külső megítélése egyöntetűen negatív, élesen elválk a szakmáról alkotott külső és belső kép, akkor az későbbi pályaszocializációs problémához, elakadáshoz vagy akár pályaelhagyáshoz is vezethet. Ezért fontos még a képzés során a hallgatók pályaszocializációját fókuszba helyezni, hogy kiforrott szakmai identitással lépjenek ki a munka világába.

Irodalom és jegyzetek

¹ KISS Paszkál: Szociális reprezentáció, ahogy a közösség megszelídíti az ismeretlent. = Pedagógusképzés, 7. (36.) évf. 2–3. sz. 2009. 89. p.

² MOSCOVICI, Serge: Társadalom-lélektan. Budapest, Osiris Kiadó, 2002. 417 p.

³ KISS Paszkál: i. m.

⁴ ABRIC, J. C.: Les représentations sociales: aspects théoriques. In: Pratiques sociales et représentations. ed. J. C. Abdric, Paris, PUF, 1994. 10–36. p.

⁵ KISS Paszkál: i. m.

⁶ KISS Paszkál: i. m.

⁷ MOSCOVICI, Serge: i. m.

Senkei-Kis Zoltán az ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézetének oktatója, az informatikus könyvtáros szakmai gyakorlatok felelőse. Az ELTE BTK Esélyegyenlőségi Bizottságának elnöke. Kutatási területe: irodalomterápia, hallgatói kompetenciák.